

PÅ SPORET AF EN MODERNE EUROPÆISK BYHISTORIE

Rosemary Wakeman:

A Modern History of European Cities. 1815 to the Present,

London: Bloomsbury Academic, 2020.

Findes der en særlig form for europæisk by? Og i givet fald – hvad gør en by ”europæisk”? Disse spørgsmål danner udgangspunkt for den amerikanske historiker Rosemary Wakemans seneste bog, *A Modern History of European Cities. 1815 to the Present*, som udkom på Bloomsbury Academic i foråret 2020. Svaret på disse spørgsmål skal ifølge Wakeman ikke findes i London eller Paris’ arkitektoniske vartegn, boulevarder og monumenter, men i det europæiske bysystems heterogenitet og stabilitet. Bogen er interessant ikke blot, fordi den tilbyder en velskrevet og informativ introduktion til det urbane Europas moderne historie, men også fordi den implicit peger på de mange potentialer, som den moderne by rummer som analyseobjekt. Selvom Wakeman langt fra er den første, der forsøger at skrive en moderne europæisk byhistorie, udmærker hendes studie sig på en række områder, hvilket gør udgivelsen af *A Modern History of European Cities* til en oplagt anledning til at tage pulsen på nyere tendenser og sporskifter inden for europæisk byhistorie.¹

Bogen er først og fremmest et oversigtsværk, der skal læses som et katalog over den politiske, sociale og kulturelle heterogenitet, der har karakteriseret Europas urbane landskab gennem to århundreder. Den tilbyder ikke en samlet syntese, der forbinder Europas byers moderne historie i én lineær fortælling, og netop det udgør en af dens styrker. Wakeman fremhæver den diversitet og de lokale særtræk, der har gjort byer som Glasgow, Wien, Gdansk og Beograd på samme tid sammenlignelige og distinkte. Selvom bogen også rummer de velkendte historier om Hausmanns ombygning af Paris og Wiens kommunesocialisme, repræsenterer den først og fremmest en markant fokusforskydning mod det perifere, provinsielle og, ikke mindst, det relationelle. I stedet for at centrere analysen omkring udvalgte bybiografiske studier, fremhæver Wakeman det spektrum af relationer og forbindelser, hvorigennem Europas moderne urbane landskab har manifesteret sig. På den måde formår Wakeman at levere en analyse, der har blik for de mange lokale variationer og fortolkninger af urban modernitet, der kom til

1 Se f.eks. Benevolo: *The European City*; Clark, *European Cities*; Hohenberg og Lees, *The Making of Urban Europe*; Lees og Lees, *Cities and the Making of Modern Europe*; Lenger, *European Cities*. For planlægningshistoriske studier, se: Hall, *Cities of Tomorrow*; Ward, *Planning the Twentieth Century*.

udtryk på tværs af det europæiske kontinent, uden på noget tidspunkt at miste blikket for den bemærkelsesværdige stabilitet, der kendetegnede det europæiske system af byer gennem hele perioden. Som hun bemærker indledningsvist, var det nemlig med få undtagelser de samme byer, der udgjorde det urbane Europas primære tyngdepunkter i både 1815 og 2020.

Rosemary Wakeman har fra sin position som professor i moderne europæisk historie ved Fordham Univeristy, USA, i flere årtier været toneangivende inden for europæisk by- og planlægningshistorie, og med denne bog cementerer hun sin position som en af feltets førende skikkelser. Hvor hun tidligere særligt har koncentreret sig om efterkrigstidens franske byer,² har hun i de seneste år udvidet sit empiriske fokusområde. *A Modern History of European Cities* lægger sig således i forlængelse af hendes bog fra 2016, *Practicing Utopia: An Intellectual History of the New Town Movement*, som stillede skarpt på det utopiske tankegods i efterkrigstidens byplanlægning i et globalt perspektiv.³ Hvor denne bog primært tilgik spørgsmålet om det utopiske fra et planlægningsperspektiv, formår hun i nærværende bog at indfange de omskiftelige og komplekse relationer mellem store planlægningsvisioner, byers materialitet og hverdagslivets subtile dimensioner. Gennem bogens tolv kapitler udfolder hun disse relationer og tager læseren med på en rejse gennem Europas urbane landskab i det 19. og 20. århundrede – en rejse der er fuld af overraskelser, og som giver et imponerende indblik i byernes centrale rolle i skabelsen af det moderne Europa.

MED PASSANTEN GENNEM DET URBANE EUROPA

I bestræbelsen på at anlægge en mere horisontal læsning af byen foreslår Wakeman *passanten* som den ideelle rejseledsager gennem det urbane Europa. Valget repræsenterer en bevidst forskydning væk fra det vertikale blik, som de elitegrupper og individer, der planlagde, ombyggede og administrerede Europas byer, traditionelt set har tilbudt byhistorien. Figuren *passanten*, som Wakeman henter fra Walter Benjamins studier af Charles Baudelaires poetiske univers, er karakteriseret ved at være forbipasserende gennem det urbane landskab. *Passanten* er altid på vej og muliggør derfor ifølge Wakeman et analytisk blik, der indfanger vekselvirkningen mellem fortid og nutid, historisk kontinuitet og modernitet samt repræsentation og kropslig praksis. Modsat den nok mest berømte figur fra dette univers, *flaneuren*, tilbyder *passanten* et alternativt narrativ til *flaneurens* maskuline og borgerlige blik på byens moderne univers. *Passantens* bevægelighed er inkorporeret direkte i bogens narrative struktur, hvor forskellige kapitler bærer titler såsom "The Grand Tour of Urban Europe" (kapitel 1), "Roaming the

2 Wakeman: *Modernizing the Provincial City*; Wakeman: *The Heroic City*; Wakeman: 'Independent Filmmakers'.

3 Wakeman: *Practicing Utopia*.

Markets" (kapitel 4), "Wandering City Streets" (kapitel 6) og "Car Trips Through the City" (kapitel 11).

Wakemans analytiske fokus på horisontalitet, bevægelse og forbindelser udforskes med udgangspunkt i byernes byggede miljøer. Dette omfatter ikke blot arkitektur og bygninger såsom rådhus, fabrikker og boliger, men også i høj grad de infrastrukturelle netværk, der forbandt byer på tværs af regioner, og som fik moderne byer til at fungere i praksis. Selvom bogen behandler planlægning og arkitektur, er fokus i mindre grad på byplanlægningens koryfæer som Le Corbusier, Ebenezer Howard og Walter Gropius. I stedet prioriterer Wakeman de sammenfletninger af teknologi, materialitet, sociale normer og praksis, hvorigenennem pladsen, gaden, industrihavnen, boligblokken og indkøbscentret blev til som distinkte urbane rum og nodalpunkter inden for større netværk og systemer.

Wakemans tilgang er tydeligt inspireret af de nyere kulturteoretiske interesser for rum og materialitet, der gradvist er blevet inkorporeret i den europæiske byhistorie og historievidenskaben mere generelt.⁴ Hendes analyser udmærker sig i den sammenhæng ved den lethed, hvormed hun skalerer og forbinder byernes rumlighed på tværs af flere dimensioner – fra de større socioøkonomiske processer, hvorigenennem byers sociale geografier blev formet og omformet over tid, til hjemmets intime materialitet og livsfære. Wakeman kunne dog med fordel være gået mere i dialog med det tværfaglige felt 'urban miljøhistorie', som de seneste årtier er opstået i krydsfeltet mellem byhistorie, geografi og landskabsarkitektur.⁵ Selvom hun adresserer den rolle som særligt floder og behandling af fødevarer har spillet i moderne urbaniseringsprocesser, er hendes fokus først og fremmest på rummets sociale og kulturelle dimensioner. For eksempel er de grønne områder og landskaber, som har været en integreret del af moderne byplanlægning, stort set fraværende fra hendes analyser. Hun behandler dog de infrastrukturelle netværk, hvorigenennem moderne byer blev forsynet med friskt vand, gas og el, og har på den måde blik for den helt centrale betydning, som urbaniseringen og 'infrastruktureringen' af forskellige former for naturressourcer har haft for skabelsen af moderne byer og urbant liv.⁶

Wakeman har også blik for de mere intime rum – socialt og privat – der udgjorde omdrejningspunktet for de europæiske byboeres hverdagsliv i det 19. og 20. århundrede. Hun viser blandt andet, hvordan arbejderboliger- og kvarterer i sidste halvdel af 1800-tallet på en og samme tid fungerede som genstand for socialvidenskabelige undersøgelser, sensationalistiske fremstillinger i pressen og skønlitte-

4 Gunn: 'The Spatial Turn'; Otter: 'Locating Matter'; Thelle: 'Et Rumligt Fix'; Hulme: 'Urban Materialities'.

5 Melosi: 'Humans, Cities, and Nature'; Brantz og Dümpelmann: *Greening the City*; Soens m.fl.: *Urbanizing Nature*; Haumann, Knoll og Mares: *Concepts of Urban-Environmental History*.

6 For studier af forholdet mellem infrastrukturelle netværk, konstruktionen af det moderne hjem og hverdagspraksisser se: Kaika: 'Interrogating the Geographies of the Familiar'; Kaika: *City of Flows*; Shove og Trentmann: *Infrastructures in Practice*.

raturen og som et hjem for millioner af mennesker. I sin behandling af Glasgows slumkvarterer i 1870'erne (kapitel 2) samler hun elegant disse elementer i en analyse af fotografiets rolle i visualiseringen og den diskursive forhærdelse af denne type af sted, som på mange måder står centralt i vores forståelse af den moderne by. Vi introduceres endvidere for det brede udvalg af barer, cafeer, spillesteder og forlystelsesparker, der voksede frem fra slutningen af det 19. århundrede, og gjorde de europæiske byer til nye typer af forlystelses- og forbrugsrum. Netop forbrugets rolle tilskrives stor betydning gennem hele bogen. Wakeman gennemgår det væld af arkader, basarer og stormagasiner, der senere blev afløst af supermarkeder og butikcentre, og peger på, hvordan sådanne rum var uløseligt forbundne med nye sociale normer og praksisser. Hun viser blandt andet, hvordan Alexanderplatz og Kurfürstendamm blev til som nye forbrugs- og oplevelsesrum, der iscenesatte og materialiserede den urbane middelklasse i det pulserende Weimar-Berlin (kapitel 8), og hvordan modernistiske boligområder som Sarcelles, Park Hill og Bijlmemeer forbandt nye byggeteknikker, idealer om socialt fællesskab, offentlige institutioner og forbrugsgoder i en ny hverdagsoplevelse af velstand og velfærd i den urbane periferi i henholdsvis Paris, Sheffield og Amsterdam (kapitel 11).

Bogens fokus på det byggede miljø åbner for en fintfølelse forståelse for forholdet mellem det generelle og distinkte, det internationale og lokale. På den ene side behandler Wakeman generelle tendenser inden for teknologi, planlægning og arkitektur, der moderniserede byernes rum og gav dem et ensartet udtryk på tværs af det europæiske kontinent. Det byggede miljø tydeliggør på mange måder det europæiske bysystems konsistente karakter. I store dele af Nord-, Syd- og Østeuropa følger byerne således samme ringstruktur med en antik kerne, der er omkranset af middelalderlige og tidlig moderne ekspansioner. I slutningen af det 19. århundrede fik byerne så tilføjet moderne udvidelser i form af etagebygninger, boulevarder og banegårde, som så igen i det 20. århundrede blev omkranset af ringveje og forstæder. På den anden side har Wakeman et stærkt blik for de lokale udtryk, som forskellige transurbane fænomener tog i de specifikke kontekster, de materialiserede sig i. Dette kommer bl.a. til udtryk i hendes detaljerede gennemgang af Art Nouveau-bevægelsen omkring indgangen til det 20. århundrede (kapitel 8). Wakeman viser, hvordan den samme æstetiske og arkitektoniske retning materialiserede sig yderst forskelligt i byer som Bruxelles, Riga, Wien, Torino og Lviv. Hvor bevægelsen i Bruxelles blev det primære æstetiske formsprog under Kong Leopold II og således var tæt knyttet til Belgiens fremvoksende koloniale økonomi, blev den i Riga formativ for skabelsen af en særlig nationalistisk, baltisk arkitektur, der distancerede sig fra den stærke indflydelse, som både tysk og russisk kultur traditionelt havde haft i området.

Den moderne by er typisk blevet udpeget som et arnested for udviklingen og praktiseringen af en særlig form for vestlig modernitet – teknologisk, politisk og kulturelt. Selvom Wakeman på ingen måde underkender betydningen af de omfattende moderniseringsprocesser, hvorigennem Europas byer gennemgik mar-

kante transformationer gennem perioden, har hun også blik for de måder, hvorpå 'modernitet' og 'historicitet' har været vævet sammen i det byggede miljø. Det viser hun blandt andet i sin gennemgang af genopbygningen af Warszawa efter Anden Verdenskrig (kapitel 10). Byen blev planlagt og genopført som et modernistisk idealbillede på en socialistisk by. Ikke desto mindre blev bykernen genopført ud fra en nostalgisk forestilling om det historiske Warszawa, der bl.a. byggede på den venetianske kunstner Bernardo Bellottos panoramabilleder over byen fra det 18. århundrede.

'NORMALISERINGEN' AF DET URBANE SYD- OG ØSTEUROPA

Europas grænser og regioner blev kontinuerligt genforhandlet og genopfundet gennem det 19. og 20. århundrede. Netop derfor giver det ifølge Wakeman ikke megen mening at tilgå Europa som en på forhånd geografisk afgrænset størrelse med klare geopolitiske grænser. I stedet foreslår hun en tilgang, der tager udgangspunkt i de geografiske relationer, netværk og forbindelser, der definerede det europæiske system af byer i perioden. Et af bogens helt centrale og erklærede bidrag er i den sammenhæng at integrere og normalisere de syd- og østeuropæiske byers rolle i det urbane Europas moderne historie. Disse byer er ifølge Wakeman længe blevet henvist til periferien af den moderne europæiske byhistorie, der typisk har taget udgangspunkt i vesteuropæiske metropoler som London, Paris og Berlin. Ved at fokusere på de omskiftelige lokaliteter, skalaer og regionale netværk, der dannede udgangspunkt for forskellige former for urbaniseringsprocesser gennem perioden, søger hun at skrive en mere inkluderende, flydende geografi frem og dermed ikke reducere Europa til en samling af klart definerede nationalstater og regioner.

Ifølge Wakeman forudsætter dette blandt andet et opgør med en skarp skelnen mellem "øst" og "vest" – selv i perioden efter 1945. At tilgå Østeuropa som en separat aflukket region, der pludselig kunne "genopdages" efter Berlinmurens fald, slører for mange af de forbindelser og ligheder, der faktisk var mellem byer på tværs af jerntæppet. I stedet for at fremhæve forskellene mellem kapitalistiske og socialistiske byer fokuserer Wakeman på de moderniseringsprocesser, der udspillede sig på tværs af det urbane Europa. Både øst og vest for Berlinmuren tog regeringer i stigende grad ansvar for byplanlægning og boligproduktionen og moderniserede hverdagslivets materialitet gennem æstetisk ensartede boligområder, der ofte blev opført ved hjælp af samme præfabrikerede teknikker og af de samme byggefirmaer. Ligeledes peger hun på, hvordan der også inden for ungdomskultur og forbrugspraksisser var tydelige forbindelser og lighedstræk mellem byer som Rotterdam, Rostock, Berlin og Beograd (kapitel 11).

Wakemans fokus på urbane relationer og netværk åbner ikke kun for uforudsete forbindelser mellem forskellige europæiske byer. Det muliggør også analyser af regioner, der ikke typisk er i centrum for byhistoriske analyser. I sin gennemgang af industrialiseringsprocesser i det 19. århundrede (kapitel 2) løfter Wakeman således blikket væk fra Nordengland og Ruhr-distriktet og stiller skarpt

på, hvordan Katowice i det Øvre Schlesien udviklede sig til et af Europas mest tætbefolkede og industrialiserede områder, og hvordan Bukarest blev til det primære omdrejningspunkt i den centraleuropæiske petroleumsindustri. Med udgangspunkt i havnebyer som Gdansk og Odessa peger hun desuden på, hvordan henholdsvis Østersø- og Sortehavsregionen fungerede som omdrejningspunkt for handel, kulturel udveksling og kosmopolitisk liv på forskellige tidspunkter i det 19. århundrede (kapitel 1). Særligt gennemgangen af Odessa viser, hvordan en forskydning i geografisk fokus kan åbne for andre aspekter af det europæiske bysystem. Med sin beliggenhed i krydsfeltet mellem det russiske kejserrige, det osmanniske rige og Østrig-Ungarn udgjorde byen et knudepunkt i den europæiske kornhandel. Med forbindelser til både Istanbul og London fungerede byen ikke bare som centrum for handel, men også for kulturel udveksling. Odessas befolkning talte både kristne, muslimer og jøder, der sameksisterede og var med til at gøre byen til et af Europas mest kosmopolitiske steder i det 19. århundrede.

Odessas historie tilbyder ifølge Wakeman en privilegeret case til at forstå den centrale betydning, som transnationale forbindelser og kulturel mangfoldighed har haft i udviklingen af det europæiske bysystem. Europas moderne byhistorie er i høj grad en historie om udveksling, mobilitet og migration. Migrationsmønstre og kulturmøder samt -stridigheder var ifølge Wakeman lige så formative for europæiske urbaniseringsprocesser som den industrielle revolution og opfindelsen af moderne byplanlægning. Migration fra land til by og mellem forskellige regioner var således centrale forudsætninger for tidlige industrialiseringsbølger i både England og på tværs af det europæiske kontinent (kapitel 4), ligesom det økonomiske boom i 1950'erne og 1960'ernes Nordvesteuropa i høj grad var muliggjort af arbejdsmigration fra særligt Tyrkiet og områder af Balkan til nordvesteuropæiske byer (kapitel 11). Wakeman er dog opmærksom på ikke at romantisere urban migration som historisk fænomen. Som hun løbende påpeger, var det i mange tilfælde ikke drømmen om en bedre fremtid, men snarere krig og forfølgelse af etniske og religiøse minoritetsgrupper, der afstedkom nye migrationsmønstre og etableringen af urbane diaspora. Det er tydeligt, at Wakeman i sin tilgang til urban migration trækker på analytiske indsigter fra det såkaldte 'mobilitets-paradigme', der blev proklameret af sociologerne John Urry og Mimi Sheller i 2006 og senere er blevet videreudviklet i et kritisk perspektiv af blandt andre geografen Tim Cresswell.⁷ Wakemans analyser udmærker sig her ved at have blik for de mange forskellige måder, hvorpå byer har været formet af mobilitet – fra den fysiske bevægelse af mennesker og varer til de teknologier, som har muliggjort dette, fra de ideer om byen som et netværk af flow og cirkulation, der har præget byplanlæggere og arkitekter, til den sociale ulighed og udsathed, der i mange tilfælde har været en katalysator for menneskers bevægelse og migration.

7 Sheller og Urry: 'New Mobilities Paradigm'; Urry: *Mobilities*; Cresswell: *On the Move*.

Wakemans ellers prisværdige arbejde med at integrere de syd- og østeuropæiske byer i Europas urbane geografi har dog den konsekvens, at andre regioner tildeles mindre opmærksomhed. Dette går måske særligt ud over de nordiske lande, som med undtagelse af Stockholm og Helsinki er stort set fraværende fra bogen. Danmark optræder kun i enkelte sætninger med henvisning til henholdsvis Bellahøj og Christiania i København (kapitel 11), ligesom byer som Oslo og Göteborg ikke nævnes. Det er selvfølgelig fuldt forståeligt, at Wakeman ikke har dedikeret præcis lige meget opmærksomhed til alle Europas regioner. Dog kunne et nordisk perspektiv have suppleret bogens generelle pointer. Med sin særegne geografi og deraf specifikke byudvikling tilbyder de nordiske byer andre perspektiver på den heterogenitet og pluralitet, som Wakeman gentagne gange fremhæver som et af det urbane Europas primære kendetegn. Byudvikling i det traditionelt set mindre urbaniserede Skandinavien fulgte distinkte udviklingsspor med hensyn til industrialisering, infrastruktur og velfærd, ligesom der opereres med et andet administrativt bybegreb i de nordiske lande. Hvor den nedre grænse for en by typisk sættes til 5.000 indbyggere i en britisk og nordamerikansk kontekst, er denne grænse helt nede på 200 indbyggere i de nordiske lande.⁸

EN NY URBAN SOCIALHISTORIE?

En af bogens store styrker ligger i, at den behandler perioden efter 1945 på lige fod med tiden før Anden Verdenskrig. Wakeman påpeger allerede i bogens indledning, at hvor det 19. århundrede er rigt dokumenteret i den internationale forskningslitteratur, så har byhistorikere indtil videre kun dyppet tærne i efterkrigstidens urbane vande.⁹ I *A Modern History of European Cities* søger Wakeman at dykke dybere ned i perioden ved at dedikere tre af bogens tolv kapitler (kapitel 10, 11 og 12) til tiden efter 1945. Bogens afsluttende kapitel, der behandler tiden efter Berlinmurens fald (kapitel 12), udmærker sig i denne sammenhæng ved ikke blot at fungere som epilog, der behandler bogens generelle resultater i et samtidsperspektiv. I stedet behandler kapitlet tiden efter 1989 som en distinkt historisk periode i sin egen ret og viser blandt andet, hvordan byer som Tallinn og Bilbao blev revitaliseret som postindustrielle oplevelseslandskaber med nye forbrugsrum knyttet til byernes distinkte kulturarv.

Wakemans betoning af de forskningspotentialer, der stadig ligger i at udforske efterkrigstidens byudvikling, kan med fordel ses i lyset af den bevægelse inden for særligt britisk byhistorie, som professor ved University of Leicester Si-

8 For en bydefinition i en britisk og nordamerikansk kontekst se: Hohenberg og Lees: *The Making of Urban Europe*, 17. For en bydefinition i en dansk kontekst se: Bitsch Christensen og Thøgersen: 'Bysystem og Urbanisme', 12-17.

9 Standardværker om Europas moderne byhistorie har i flere tilfælde kun behandlet perioden frem til første verdenskrig. Dette gør sig blandt andet gældende for Lees og Lees: *Cities and the Making of Modern Europe*; Lenger: *European Cities*.

mon Gunn for nyligt gav betegnelsen "ny urban socialhistorie".¹⁰ I sin anmeldelse af Otto Saumerez Smiths bog *Boom Cities* fra 2019 placerer Gunn denne bog inden for en bredere tendens af studier, hvori særligt unge byhistorikere har søgt at forstå forskellige aspekter af den britiske samfundsudvikling i sidste halvdel af det 20. århundrede gennem byernes rum og materialitet. Gunn, som i de seneste år selv har flyttet sit primære forskningsfokus fra victoriatidens til netop efterkrigstidens byer,¹¹ har tidligere antydnet fremkomsten af denne bevægelse og i den sammenhæng peget på, hvordan fænomener som planlægning, velfærd og migration får nye lag og nuancer, hvis de studeres gennem byernes rum og institutioner.¹² Ikke nok med, at disse fænomener i høj grad tog form og udspillede sig som urbane fænomener, så tilbyder byen, ifølge Gunn, et særligt privilegeret genstandsfelt til at forstå forskellige koblinger og forbindelser mellem dem. Hvis fokus rettes mod f.eks. 1960'erne store modernistiske boligplaner i stedet for mod nationale institutioner og lovgivning optræder planlægning, velfærd og migration ikke længere som adskilte fænomener, men derimod som uløseligt sammenfiltrede i betonens materialitet.

Den "nye urbane socialhistorie" er efterfølgende blevet taget op i et review essay af byhistoriker James Greenhalgh, der stiller skarpt på nogle af de seneste ph.d.-afhandlinger inden for britisk byhistorie.¹³ Ligesom Gunn peger Greenhalgh på, hvordan en ny generation af byhistorikere i stigende grad er tilgået byernes rum med sigte på at forstå nogle af de socioøkonomiske og kulturelle fænomener som velfærd, velstand, familienormer og afkolonisering, der var definerende for det britiske samfund i efterkrigstidsårtierne. Greenhalgh argumenterer for, at selvom det til dels er unfair at samle disse på mange måder forskelligartede studier under én paraply, så giver det mening ud fra den betragtning, at de alle søger at forstå den formative rolle, som byernes rum og materialitet spillede i konstruktionen af det britiske samfunds sociale orden og dermed også særlige typer af borgere. De tilgår byen ikke blot som en afspejling af bredere samfundsmæssige tendenser, men som laboratorier, hvorigennem disse fænomener – det sociale om man vil – er blevet formet, forhandlet og omformet.

Det vil nok være en overdrivelse at påstå, at en "ny urban socialhistorie" har taget rod i den danske forskning endnu. Ikke desto mindre er det muligt at identificere flere eksempler på nyere studier, der har taget udgangspunkt i den moderne bys rum, geografi, arkitektur og materialitet for netop at undersøge og forstå bredere politiske og kulturelle fænomener såsom velfærd, fritid, forbrug, velstand, politisk subjektivitet, koldkrigskultur og indvandring i efterkrigstidens

10 Gunn: 'Review of Boom Cities'.

11 Se f.eks. Gunn: 'Rise and Fall'; Gunn og Hyde: 'Post-Industrial Place'; Gunn: 'Ring Road'; Gunn og Townsend: *Automobility and the City*.

12 Gunn: 'European Urbanities'.

13 Greenhalgh: 'New Urban Social History'.

nordiske samfund.¹⁴ Som denne forskning har peget på, var det i høj grad gennem byernes rum, at efterkrigstidens velfærds- og velstandssamfund tog form og blev realiseret i praksis. Velfærdssamfundets sociale orden materialiserede sig i nye boligområder, forbrugsrum, offentlige institutioner og fritidsgeografier, der faciliterede særlige hverdagspraksisser, normer og forventninger. Selvom mange af disse forskere nok næppe ville identificere sig først og fremmest som byhistorikere, viser deres studier på forskellige måder de analytiske potentialer, som efterkrigstidens byrum tilbyder historikere.

Rosanna Farbøls seneste forskning i urban koldkrigsarkitektur er et godt eksempel på dette. I en artikel i nærværende tidsskrift viser Farbøl således, hvordan det danske civilforsvars beredskabsforanstaltninger materialiserede sig i særlige former for arkitektur, der på mange måder er blevet definerende for det danske velfærdssamfunds urbane landskab.¹⁵ Gellerupparken vest for Aarhus, Nørrevangsskolen i Slagelse og Glostrup Amts Sygehus var alle eksempler på, hvordan politisk styring, koldkrigsideologi og hverdagslivets materialitet i det spirende danske velfærdssamfund blev sammenfiltret gennem byens rum og arkitektur. Med andre ord viser hun, hvordan byernes rum var formative i skabelsen af en social virkelighed, der på den ene side materialiserede det universalistiske velfærdssamfunds idealer om lige adgang til boliger, uddannelse og sundhedspleje og på den anden side var forberedte på den undtagelsestilstand, som en mulig atomkrig ville føre med sig.

Selvom Wakeman ikke selv refererer til den såkaldte "nye urbane socialhistorie", kan en lang række af de metodiske og tematiske elementer, som Gunn og Greenhalgh udpeger som denne bevægelses primære karakteristika, genfindes i *A Modern History of European Cities*. Wakeman viser netop med udgangspunkt i byernes rum og materialitet, hvordan bredere samfundsmæssige fænomener knyttet til forbrug, modernitet, velfærd og migration blev til som distinkte urbane fænomener på tværs af det europæiske kontinent – ikke bare i efterkrigstiden, men gennem størstedelen af det 19. og 20. århundrede. Tilbage står vi dog med spørgsmålet: findes der en særlig form for europæisk by? Selvom Wakeman afviser, at det skulle være muligt at udpege én generisk form for europæisk bymodel, understreger hun, at Europas byer indeholder en særlig form "European-ness", der knytter sig til det europæiske bysystems bemærkelsesværdige stabilitet og resiliens. I *A Modern History of European Cities* formår Wakeman dog på imponerende vis også at fremhæve den historiske pluralitet og heterogenitet,

14 Andersen, Jensen og Thelle: *Forbrugets kulturhistorie*; Farbøl: 'Urban Civil Defence'; Farbøl: 'Atomkrigens arkitektur'; Høghøj: 'Planning Aarhus'; Keil m.fl.: 'Welfare Landscapes'; Mattsson og Wallenstein: *Swedish Modernism*; Mack: 'Hello, Consumer!'; Pries og Qviström: 'The Patchwork Planning'. Derudover er det værd at fremhæve Silke Holmqvists igangværende ph.d.-projekt, der stiller skarpt på medierepræsentationen af forholdet mellem indvandring, følelser og byrum i 1970'erne og 1980'ernes Danmark.

15 Farbøl: 'Atomkrigens arkitektur'.

som gør det urimeligt at samle det urbane Europas historie i ét narrativ. Kritisk kunne man dog indvende, at dette fokus på pluralitet og heterogenitet i sidste ende danner en ny syntese og narrativ, hvorigennem det urbane Europas moderne historie defineres, filtreres og portrætteres. Ikke desto mindre anbefales bogen hermed til forskere, studerende og andre historisk interesserede, der ønsker en grundig, velskrevet og informativ indføring i Europas moderne byhistorie.

PUBLICERET MATERIALE

- Andersen, Kasper H., Kristoffer Jensen og Mikkel Thelle (red.): *Forbrugets kulturhistorie - Butik, By og forbrugere efter 1660*. Aarhus, Aarhus Universitetsforlag, 2017.
- Benevolo, Leonardo: *The European City*. Oxford, Blackwell, 1993.
- Bitsch Christensen, Søren og Mette Ladegaard Thøgersen: 'Bysystem og urbanisme ca. 1840-2000'. I Søren Bitsch Christensen (red.): *Den moderne by*. Aarhus, Aarhus Universitetsforlag, 2006.
- Brantz, Dorothee og Sonja Dümpelmann (red.): *Greening the City: Urban Landscapes in the Twentieth Century*. Charlottesville, University of Virginia Press, 2011.
- Clark, Peter: *European Cities and Town: 400-2000*. Oxford, Oxford University Press, 2009.
- Cresswell, Tim: *On the Move Mobility in the Modern Western World*. Hoboken, Taylor and Francis, 2012.
- Farbøl, Rosanna: 'Atomkrigens arkitektur: Velfærd og civilforsvar under den Kolde Krig', *Temp - Tidsskrift for historie*, 21, 2020, 101-25.
- Farbøl, Rosanna: 'Urban Civil Defence: Imagining, Constructing and Performing Nuclear War in Aarhus', *Urban History*, 2020, 1-23, doi: <https://doi.org/10.1017/S0963926820000590>.
- Greenhalgh, James: 'The New Urban Social History? Recent Theses on Urban Development and Governance in Post-War Britain', *Urban History* 47 (3), 2020, 535-45, doi: <https://doi.org/10.1017/S0963926820000309>.
- Gunn, Simon: 'The Spatial Turn: Changing Histories of Space and Place'. I Simon Gunn og R.J. Morris (red.): *Identities in Space: Contested Terrains in the Western City since 1850*. Farnham, Ashgate Publishing Limited, 2001, 1-16.
- Gunn, Simon: 'The Rise and Fall of British Urban Modernism: Planning Bradford, circa 1945-1970', *Journal of British Studies* 49 (4), 2010, 849-69.
- Gunn, Simon: 'European Urbanities since 1945: A Commentary', *Contemporary European History* 24 (4), 2015, 617-22, doi: <https://doi.org/10.1017/S0960777315000363>.
- Gunn, Simon: 'Ring Road: Birmingham and the Collapse of the Motor City Ideal in 1970s Britain', *The Historical Journal* 61 (1), 2018, 227-48, doi: <https://doi.org/10.1017/S0018246X16000613>.
- Gunn, Simon: 'Review of Boom Cities: Architect Planners and the Politics of Radical Urban Renewal in 1960s Britain', *Reviews in History*, 2019: <https://reviews.history.ac.uk/review/2361>.
- Gunn, Simon og Colin Hyde: 'Post-Industrial Place, Multicultural Space: The Transformation of Leicester, c. 1970-1990', *International Journal of Regional and Local History* 8 (2), 2013, 94-111, doi: <https://doi.org/10.1179/2051453013z.0000000008>.
- Gunn, Simon og Susan Townsend: *Automobility and the City in Twentieth-Century Britain and Japan*. London, Bloomsbury Academic, 2019.
- Hall, Peter: *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design since 1880*. Chichester, Wiley Blackwell, 2014.
- Haumann, Sebastian, Martin Knoll og Detlev Mares (red.): *Concepts of Urban-Environmental History*. Bielefeld, transcript, 2020.
- Høghøj, Mikkel: 'Planning Aarhus as a Welfare Geography: Urban Modernism and the Shaping of "Welfare Subjects" in Post-War Denmark', *Planning Perspectives* 35 (6), 2020, 1031-53, doi: <https://doi.org/10.1080/02665433.2019.1672207>.
- Hohenberg, Paul og Lynn Hollen Lees: *The Making of Urban Europe, 1000-1994*. Cambridge, Harvard University Press, 1995.

- Hulme, Tom: 'Urban Materialities: Citizenship, Public Housing and Governance in Modern Britain'. I Simon Gunn og Tom Hulme (red.): *New Approaches to Governance and Rule in Urban Europe since 1500*. London, Routledge, 2020, 190-210.
- Kaika, Maria: *City of Flows: Modernity, Nature, and the City*. London, Routledge, 2004.
- Kaika, Maria: 'Interrogating the Geographies of the Familiar: Domesticating Nature and Constructing the Autonomy of the Modern Home', *International Journal of Urban and Regional Research* 28 (2), 2004, 265–86, doi: <https://doi.org/10.1111/j.0309-1317.2004.00519.x>.
- Keil, Lærke Sophie, Svava Riesto og Tom Avermaete: 'Welfare Landscapes between Individuality and Communitarity: Social Housing in Albertslund Syd', *Landscape Research*, 2021, 1–18, doi: <https://doi.org/10.1080/01426397.2020.1849587>.
- Lees, Andrew og Lynn Hollen Lees: *Cities and the Making of Modern Europe, 1750-1914*. Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
- Lenger, Friedrich: *European Cities in the Modern Era, 1850-1914*. Leiden, Brill, 2012.
- Mack, Jennifer: 'Hello, Consumer! Skärholmen Centre from the Million Programme to the Mall'. I Janina Gosseye og Tom Avermaete (red.): *Shopping Towns Europe: Commercial Collectivity and the Architecture of the Shopping Centre 1945-1975*. London, Bloomsbury Visual Arts, 2017, 122-38.
- Mattsson, Helena og Sven-Olov Wallenstein (red.): *Swedish Modernism: Architecture, Consumption, and the Welfare State*. London, Black Dog Publishing, 2010.
- Melosi, Martin V: 'Humans, Cities, and Nature: How Do Cities Fit in the Material World?', *Journal of Urban History* 36 (1), 2010, 3–21, doi: <https://doi.org/10.1177/0096144209349876>.
- Otter, Chris: 'Locating Matter: The Place of Materiality in Urban History'. I Tony Bennett og Patrick Joyce (red.): *Material Powers: Cultural Studies, History and the Material Turn*. London, Routledge, 2010, 38-59.
- Pries, Johan og Mattias Qviström: 'The Patchwork Planning of a Welfare Landscape: Reappraising the Role of Leisure Planning in the Swedish Welfare State', *Planning Perspectives*, 2021, 1–26, doi: <https://doi.org/10.1080/02665433.2020.1867884>.
- Sheller, Mimi og John Urry: 'The New Mobilities Paradigm', *Environment and Planning A* 38 (2), 2006, 207–26, doi: <https://doi.org/10.1068/a37268>.
- Shove, Elizabeth og Frank Trentmann (red.): *Infrastructures in Practice: The Dynamics of Demand in Networked Societies*. London, Routledge, 2019.
- Soens, Tim, Dieter Schott, Michael Toyka-Seid og Bert De Munck (red.): *Urbanizing Nature: Actors and Agency (Dis)Connecting Cities and Nature Since 1500*. London: Routledge, 2019.
- Thelle, Mikkel: 'Et rumligt fix for historievitenskaben?' *Temp - Tidsskrift for historie*, 9, 2014, 187–201.
- Urry, John: *Mobilities*. Cambridge, Polity, 2007.
- Wakeman, Rosemary: *Modernizing the Provincial City: Toulouse 1945-1975*. Cambridge, Harvard University Press, 1998.
- Wakeman, Rosemary: *The Heroic City: Paris, 1945-1958*. Chicago, University of Chicago Press, 2009.
- Wakeman, Rosemary: 'Independent Filmmakers and the Invention of the Paris Suburbs'. I *French Politics, Culture & Society* 31 (1), 2013, 85–96, doi: <https://doi.org/10.3167/fpcs.2013.310105>.
- Wakeman, Rosemary: *Practicing Utopia: An Intellectual History of the New Town Movement*. Chicago, University of Chicago Press, 2016.
- Ward, Stephena: *Planning the Twentieth Century City: The Advanced Capitalist World*. New York, John Wiley & Sons LTD, 2002.

MIKKEL HØGHØJ

POSTDOC, PH.D.

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND

AARHUS UNIVERSITET

HISMH@CAS.AU.DK